

Зайцев Олександр Васильович,
доцент, к.е.н., доцент кафедри фінансів і підприємництва
Сумського державного університету, м. Суми, Україна

ВИМІРЮВАННЯ ВАРТОСТІ У КЛАСИЧНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Ключові слова: *вартість, праця людини, години праці людини, вимірювання вартості людською працею.*

Keywords: *value, human labor, hours of human labor, value's measurement by human labor.*

Мова піде про подальший практичний розвиток класичної економічної теорії.

Теза перша – становлення та розвиток класичної економічної теорії.

Засновником класичної політичної економії вважається шотландець Адам Сміт з часу публікації у 1776 році своєї праці «Дослідження про природу та причини добробуту націй». З моменту виходу цієї праці економічна наука поділилася на таку, що була до теорії А. Сміта, та на таку, що після. Всі економічні течії та погляди, що існували до виходу книги «Дослідження ...» з подачі А. Сміта були названі меркантилізмом. Цей термін (меркантилізм) ввів у науковий обіг французький економіст А. Монкретьєн ще у 1615 році, але майже через 150 років термін був підхвачений А. Смітом і зі сторінок його праць став загальновживаним. Меркантилісти розуміли природу багатства виключно монетарно і зосереджували наукову увагу не на виробництві, а на торгівлі і грошовому обороті, особливо на русі золота і срібла. Представники як раннього так і пізнього меркантилізму бачили виключно гроші головним багатством держави.

Отже, у започаткованій А. Смітом класичній економічній теорії мова йде про економічні процеси на державному рівні, на рівні, що у сучасній термінології іменується національною економікою або макроекономікою.

А. Сміт хоч і вважається засновником, але не був першим, хто в основу теорії макроекономічного добробуту та національного багатства поклав продуктивну людську працю. Родоначальником теорії творення багатства працею, тобто, теорії вартості, що визначається кількістю витраченої праці, був англієць У. Петті, який

опублікував свої економічні праці ще за сто років до виходу у світ «Досліджень ...» А. Сміта. Також, право стояти у витоків вчення про трудову вартість поряд з У. Петті належить підданому Франції П'єру Буагільберу, автору роботи «Міркування про природу багатства, грошей і податків» (1707) та американцю Бенджаміну Франкліну, який у свої 23 роки написав (1729) та опублікував «Скромне дослідження про природу і необхідність паперових грошей» (1731).

Послідовники нової на той час теорії А. Сміта, а саме теорії, що пояснювала економічні процеси збагачення держави та її мешканців через кількість і якість продуктивної праці задіяного у виробництві товарів народу, теорії, що говорила про працю, як про первісний фонд, як про основу, що дає необхідні для існування продукти та послуги, – послідовники стали іменувати таку теорію класичною політекономією. Найбільш відомими науковцями, що визнаються послідовниками у розвитку вартісної теорії, стали англієць Д. Рикардо, швейцарський економіст С. Сісмонді, німець Карл Генріх Маркс. Саме останній у своїх працях і особливо у своїй праці «Капітал» (1867) дав підсумок попереднього майже 300-літнього розвитку теорії трудової вартості та розгорнув новітні на той час напрямки та положення у руслі розвитку класичної політекономії.

Треба зазначити, що станом на кінець XIX сторіччя інших теоретичних макроекономічних конструкцій, крім класичної політекономії, ще не існувало. Ні економікс і його напрямки, ні теорія Дж. М. Кейнса з подальшими відгалуженнями, ні монетарні теорії, ні інституціоналізм ще не з'явилися як наукові економічні погляди, що могли б конкурувати з класичною теорією. Всі ці макроекономічні погляди з'явилися у часі з останнього десятиріччя XIX століття та впродовж XX століття і загалом їх стали називати неокласикою.

Теза друга – труднощі щодо практичного застосування класичної політекономічної теорії. Наведемо два приклади того, як і чому перестали використовувати показник витрат праці в концепціях неокласичних економічних теорій, що позиціонують себе відмінними від теорії трудової вартості тобто, відмінними від класичної політекономії.

Приклад 1. Альфреда Маршалла, англійського економіста, вважають засновником неокласичного напрямку в економічній науці, напрямку, який стали у подальшому іменувати Економікс. В його основній праці «Принципи економічної науки», англійською – «Principles of Economics» (1890) [1], розгляд економічних процесів відбувається на підґрунті впливу та взаємодії факторів виробництва. Книга IV § 1 починається так: «Фактори виробництва зазвичай поділяються на «землю», «труд» і «капітал»». І після цього надається визначення: «Під «трудом» розуміємо економічну роботу людини, будь то руками чи головою» [1, с. 208]. За своєю сутністю таке визначення праці (труда) нічим не відрізняється від визначення в класичній політекономії. Далі за текстом А. Маршалл, досліджуючи взаємодію факторів виробництва щодо процесу сільськогосподарського використання фактору «земля», застосовує два інші фактори, – «капітал і працю», таким чином, що використовує ці терміни розділеним написом – «капітал і праця». Саме так, окремо, завжди через союз «і», Маршалл застосовує їх у своєму викладенні як окремі показники доти, доки не виникає потреба застосовувати їх не якісно, а кількісно, тобто чисельно, в одиницях вимірювання. З метою надання числової розмірності факторам «капітал і праця» А. Маршалл робить три послідовні твердження: перше, – «...ми можемо розглядати капітал і працю, що докладаються до землі, як складові рівні (*чому рівні? – авт.*) послідовні дози» [1, с. 223]; друге – «Доза тут завжди є поєднанням доз капіталу і праці...» [1, с. 224]; третє – «...основна частина витрат приймає форму грошей, а коли мова йде про підприємницьке господарство стосовно до англійським умов, то часто зручніше (? – *авт.*) розглядати працю, виражену в грошовому еквіваленті за її ринковою вартістю, і говорити просто про дозу капіталу, а не про дози праці і капіталу» [1, с. 224]. Ось так, в межах одного абзацу, показник такого фактору як праця (труд), було «обґрунтовано», що вимірюється він в грошовому еквіваленті тому, що «...стосовно до англійським умов...» так «...часто зручніше...». Тобто, відбулася підміна показника витрат праці, як такої, на показник грошових витрат на найм (купівлю) працівника. Саме після А. Маршалла неокласична політекономія стала вважати можливим вимірювати працю, що розуміють як «...роботу людини, будь

то руками чи головою...», не тривалістю та інтенсивністю її фізичних та розумових зусиль (як в класичній політекономії), а сумою грошових витрат на купівлю працівника, тобто, сумою витрат на заробітну плату [2].

Приклад 2. Джон Мейнард Кейнс у своїй «Загальній теорії зайнятості, процента і грошей» (1936) на початку «Глави 4. Вибір одиниць виміру» писав: «... ми спробуємо внести ясність у деякі заплутані питання ...» і далі говорить про одне з таких питань: «...по-перше, вибір одиниць виміру, придатних для дослідження економічної системи в цілому...». Далі по тексту Кейнс критикує професора Пігу у зв'язку з тим, що «...він вводить в завуальованому вигляді зміни у вартості... (виділено Кейнсом)». Потім Кейнс написав дуже важливу думку: «Я вважаю, що поняття, яке хотів би сформулювати проф. Пігу, має сенс і є необхідним для економічного аналізу. Але, поки не буде прийнята задовільна система його вимірювання, точне визначення цього поняття – завдання нездійсненне» [3, с. 39–42]. Отже, існує показник вартості, що вимірюється кількістю витрат праці, про який і говорить А. С. Пігу, а Дж. М. Кейнс такий показник не відкидає. Що це за показник, про який йде мова у Кейнса з посиланням на Пігу? А цей показник і є показником вартості у розумінні кількості витрат праці, але, за думкою Кейнса, оскільки такий показник досі не вимірюється (! – *авт.*) то він, отже, не може бути використаний на практиці. І тому Кейнс став шукати та застосовувати у своїх дослідженнях інші показники, що мають добре відому грошову вимірність. Тобто, Кейнс про показник витрат праці знав, не заперечував його існування та застосування, але у своїх розробках не застосовував на тій підставі, що такий показник не мав одиниць кількісного вимірювання.

Подальший розвиток класичної теорії постійно натикався на проблему кількісного визначення вартості товарів, як такого вартісного показника, що вимірюється кількістю витраченої людської праці. Якісна неопрацьованість та кількісна невизначеність цього показника вимушувала економістів шукати інші, відмінні від трудової вартості, показники, що мали б характеризувати економічні процеси. Таким чином, поряд з класичною теорією почала народжуватись інша теоретична течія, яку потім назвуть неокласичною. Яскравими представниками

неокласичних економічних течій історія виділила французів Ж. Б. Сея та А. Афтальона, англійців У. С. Джевонса та згаданого вище А. Маршалла, швейцарця М. Е. Л. Вальраса, австрійців К. Менгера та Й. Шумпетера і багатьох інших. Неокласичні теорії на стадії свого становлення та раннього розвитку відмовилися брати за основу людську працю, як єдине джерело створення вартості і цим відрізняли себе від класичного напрямку в економіці, а точніше, – від класичної політекономії. Пояснення неокласичними течіями такої відмови, відмови від подальшого розвитку теорії трудової вартості, що декларувалася класичною політекономією, було цілком зрозумілим, – бо класичною політекономією було чисельно не визначено, як вимірювати працю щоб мати можливість застосовувати її у моделях чисельного опису економічної дійсності. Одиниць вимірювання витрат праці класична політекономія остаточно та однозначно не надала. Тому, неокласичні теорії шукали інші теоретичні напрямки та відповідні їм показники щодо опису економічних та фінансових процесів. Такими показниками, на думку неокласиків, мали стати виключно грошові показники.

Теза третя – робочий час, яким вимірюється вартість, відрізняється від астрономічного часу. Згідно теорії трудової вартості вартість товару вимірюється кількістю витраченої на його виробництво людської праці. Мірилом такої вартості виступає одна година праці робітника, причетного за своєю діяльністю до виготовлення такого товару. Відразу треба зазначити що одна година праці працівника, із яких складається вартість товарів, відрізняється від звичайної години, яку фіксують за допомогою всім відомого механічного або електронного годинника. Одна година праці виробника товару не співпадає із годиною, яка вимірюється $1/24$ частиною астрономічної земної доби. В залежності від інтенсивності праці у кожного окремого працівника впродовж однієї астрономічної години його роботи, тобто, за 60 хвилин, які веде відлік звичайний годинник, кількість годин праці може бути більше ніж одна. Впродовж однієї астрономічної години праці робітника або службовця у нього, за умов виконання ним легкої роботи, може бути зафіксовано від 1,0 до 1,1 годин витрат праці, за умов середньої тяжкості виконуваної роботи близько 1,5 годин витрат праці, а за високої

інтенсивності його роботи 1,8–1,9 годин витрат праці. Тобто, в залежності від характеру роботи, яку виконує робітник, наприклад, за 8 астрономічних годин робочого часу, кількість годин витрат праці може коливатися від 8 до 15 годин витрат праці. А якщо тривалість робочого часу працівника, тобто, тривалість виконання робітником своїх робочих функцій, охоплює більш ніж 12 або 18 астрономічних годин за добу (водії «дальнобійники», машиністи залізничних потягів та провідники пасажирських потягів тощо), то кількість годин витрат праці на одного працюючого може бути близько 30 годин за одну астрономічну добу, а то й більшою. В даній доповіді нема потреби детально зупинятись на механізмі розрахунку кількості годин витрат людської праці. Обґрунтування механізму розрахунку витрат кількістю годин людської праці дано в роботах [4, 5]. А в межах даного огляду необхідно лише мати на увазі, що вартість або цінність товару вимірюється годинами витрат праці робітником і ці години якісно і кількісно не співпадають з астрономічними годинами тривалості виконання працівником своїх робочих функцій [2].

Теза четверта – механізм вимірювання вартості. Спостереження за робітником під час виконання ним робочих функцій дає низку результативних показників, які характеризують працю кількісно. Про них детальніше дивись [4, 5, 6]. Для того, щоб визначитись із показником, що описує кількість праці (вартість), обираємо один із них, а саме, – частоту серцевих скорочень, або, що одно і теж саме, кількість пульсових ударів у робітника під час його роботи за певний проміжок часу, як правило – за одну хвилину. Спостереження показують, що чим більше вкладається праці робітником (службовцем, керівником) тим є більшою кількість ударів його пульсу. Така прямо пропорційна залежність кількості пульсових ударів від кількості праці багато разів зафіксована, наприклад [7, 8, 9]. Конкретні види праці можна розподілити на групи залежно від навантаження, використовуючи як показник частоту пульсу. У 1963 році в Англії Brown and Growden досліджували промислових робітників, пов'язаних з Slough Industrial Health Service і опублікували в «Slough Scales» такі дані, – залежність пульсу (ударів за хвилину) від робочого навантаження: легка робота 60–100, помірна 100–

125, важка 125–150, дуже важка 150–175 ударів за хвилину [7]. Групою вчених Франції, Швейцарії та Бельгії у 1967 році була видана книга J. Scherrer «Physiologie du travail (ergonomie)» [8]. У цій книзі Н. Monod and М. Pottier дають таку класифікацію робіт по частоті ударів серця: дуже легка робота – до 75, легка 75–100, помірна 100–125, важка 125–150, дуже важка 150–175, вкрай важка робота – більше 175 ударів за хвилину [8]. В дослідженнях радянського періоду, 1981 рік, у [9] такі дані: дуже легка робота 70–80 ударів серця за хвилину, легка 80–90, помірна 90–100, середня 100–125, тяжка 125–150. Обираємо одиницею витрат праці легку працю, що характеризується 75 ударами пульсу за хвилину. Тобто, одна година витрат праці дорівнює 4500 пульсових ударів. Цифра у 4500 ударів пульсу розрахована як добуток 75 ударів пульсу за хвилину на 60 хвилин. Отже, тепер запишемо: 1 година витрат праці = 1-й годині вартості = 4500 ударів пульсу. Обрана нами одиниця виміру трудової вартості має таку розмірність: 1 година вартості дорівнює (це) – сумарно 4500 ударів пульсу працівника. Тоді, відповідно, 2 години вартості дорівнює 9000 ударів пульсу, 3 години вартості дорівнює 13500 ударів пульсу, 8 годин вартості дорівнює 36000 ударів пульсу працівника. Отже, маючи показник сумарної кількості пульсових ударів за денний, наприклад 8-ми годинний період роботи, окремого конкретного працівника сумарно у розмірі 63000 пульсових ударів, маємо 14 годин вартості ($63000 / 4500 = 14$). Це означає, що впродовж 8 астрономічних годин праці робітник (службовець, керівник) переніс на продукт праці (на товар або послугу) 14 годин вартості, або, праця такого робітника впродовж 8 астрономічних годин створює вартість розміром 14 годин вартості. Така «розбіжність» між кількістю астрономічних годин праці та кількістю вартісних годин праці викликана тим що кількість праці такого працівника враховує його кількість пульсових ударів, яка в середньому складала понад 130 ударів пульсу за хвилину, тобто це була важка робота у порівнянні із легкою в 75 ударів пульсу за хвилину, і тому, така робота створила більшу вартість у порівнянні із легкою роботою за один і той же проміжок роботи у астрономічному часі. Такі показники вже давно і досить широко використовуються у вимірюванні спортивної роботи та у характеристиках кількості праці у космічній медицині [10, 11].

У підсумку, пропонується новий економічний показник, що характеризує кількість витраченої людської праці, або, що одне й теж саме, показник такої вартості, яка відмінна від традиційної грошової: 1 година вартості = 4500 ударів пульсу людини-працівника, або, що одне і теж саме: 1 вартісна година = 4500 ударів пульсу працівника (робітника, службовця) [12].

На завершення зазначимо, що за допомогою вартісної оцінки стає можливою кількісна діагностична оцінка не тільки товарів та послуг, а й золотодемонетизованих грошей та фінансових агрегатів.

Список використаних джерел

1. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Издательская группа «Прогресс». В 3-х т.: Пер. с англ. Т. –1., – 1993. – 416 с.
2. Зайцев, О. В. Використання в економіці і фінансах показників, що вимірюються витратами праці / О. В. Зайцев // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова. Серія «Економіка»: науковий журнал, 2017. – Том 22. Вип. 2(55). – С. 37–42. Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/52319>
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
4. Зайцев, А. В. Исчисление величины стоимости продукта труда / А. В. Зайцев // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2004. – № 6(65). – С. 159–165. Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/1504>.
5. Зайцев А. В. Развитие принципов экономической науки // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2010. – № 1, Том 2. – С. 5–21. Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3005>.
6. Zaitsev, O. Objective value of commodities, its definition and measurement / O. Zaitsev // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – 2016. – Volume 4, № 6, – P. 184–186. Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/46012>

7. Руководство по физиологии труда. Под ред. проф. Виноградова М. И. Москва, 1969. – С. 156.
8. Шеррер Ж. Физиология труда. Москва, 1973. – С. 204.
9. Шибанов Г. П. Количественная оценка деятельности человека в системах человек – техника. – М. : Машиностроение. 1983. – 263 с.
10. Баевский Р. М. Концепция физиологической нормы и критерии здоровья // Российский физиологический журнал имени И. М. Сеченова. – 2003. – Т. 89. – № 4. – С. 473–478.
11. Волков Н. И., Попов О. И., Самборский А. Г. Пульсовые критерии энергетической стоимости упражнения // Физиология человека. – 2003. – Т. 29. – № 3. – С. 98–103.
12. Свідоцтво 69353 Україна про реєстрацію авторського права на твір Показник виміру вартості кількістю витрат праці / О. В. Зайцев (Україна), заявник та власник Зайцев Олександр Васильович. – № 69892; зареєстровано 22.12.2016 в Державному реєстрі свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Бібліографічний опис: Зайцев О. В. Вимірювання вартості у класичній економічній теорії / О. В. Зайцев // NEW ECONOMICS : матеріали Міжнародного наукового форуму «NEW ECONOMICS – 2019» (м. Київ, 14-15 листопада 2019 р.) : в 2-х томах. Т. 2; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Київ, 2019. – С. 257–263.